

סקירת ספרים

רצח תאיר ראדה ופרשת רומן זדורוב: ממסד, צדק, אזרחים ורשתות חברתיות

אזי לב־און. ידיעות ספרים, 2023. 534 עמודים

יובל קרניאל*

בעיתוי מושלם ראה אור לאחרונה הספר **רצח תאיר ראדה ופרשת רומן זדורוב: ממסד, צדק, אזרחים ורשתות חברתיות**, מאת חוקר התקשורת והרשתות החברתיות אזי לב־און. פרשת זדורוב, שהיא ללא ספק אחת הפרשות המשפטיות החשובות והמסעירות שהיו במדינה, הגיעה לסיום דרמטי עם הזיכוי המהדהד של רומן זדורוב מרצח תאיר ראדה לאחר שהורשע וישב בכלא במשך כ־15 שנים.

ספרו המרתק והחשוב של לב־און מתמקד בחלקו השני, והעיקרי, בפעילות הציבורית וברשתות החברתיות למען צדק לזדורוב, ומציג אותה כמקרה מכונן של מעורבות ציבורית במשפט ובעשיית צדק. חלקו הראשון כולל תיאור מפורט של הפרשה עצמה - סקירה מלאה ומקיפה של האירועים ביום הרצח, בזירה, בחקירה המשטרתית, כמו גם בשחזור, בהודאות ובמשפט עצמו, שנמשך למעשה לאורך כל התקופה עד לזיכוי. מדובר בתיאור ובניתוח המקיפים ביותר שפורסמו עד כה על הפרשה החשובה, ויש בו כשלעצמו תרומה של ממש.

פרשת זדורוב היא אחת הפרשות המסקרות ביותר בתולדות המשפט הישראלי. אמצעי התקשורת בישראל התעניינו בה באופן חסר תקדים כמעט, בין השאר בסדרה תיעודית פורצת דרך, **צל של אמת** - סדרה שהביאה לשיא את הספקנות הציבורית כלפי המשטרה, הפרקליטות, בית המשפט, ובעצם כלפי הממסד הישראלי והשיטה הישראלית לעשיית צדק בכללותם.

* ד"ר יובל קרניאל, משפטן, מומחה למשפט ולתקשורת, בית הספר סמי עופר לתקשורת באוניברסיטת רייכמן (karniel@kml.co.il)

גם אנחנו, כותב דברים אלה ושותפתי, ד"ר עמית לביא־דינור, ראינו בפרשת זדורוב קו פרשת המים ביחס הציבור למערכת המשפט. בספרנו **משבר אמון: השתקפותו בתקשורת ובפוליטיקה** (קרניאל ולביא־דינור, 2022) כתבנו כך: "קשה ואולי בלתי אפשרי להצביע על נקודת מפנה אחת, אך רבים רואים דווקא במשפטו של רומן זדורוב, שהורשע ברצח הילדה תאיר ראדה, שבשנת 2006 נרצחה בבית הספר שבו למדה בקצרין, אירוע מכונן" (עמ' 212). זאת משום שמשמעותה של פרשה זו חורגת בהרבה מהעוול שנעשה לזדורוב או למשפחתה של ראדה. מדובר בפרשה שהעצימה את משבר האמון בין הציבור למוסדות המדינה, ואת הפקפוק הציבורי בהגשמת ערכים של אמת וצדק באמצעות מוסדותיה של המערכת המשפטית - המשטרה, הפרקליטות ובתי המשפט.

ספרו של לב־און תורם אפוא רבות להבנת אחת התופעות החשובות של ימינו: שקיעת האמון במוסדות המדינה ועליית כוחה של המעורבות הציבורית. זאת, בין היתר, ואולי בעיקר, באמצעות הרשתות החברתיות, שמספקות לא רק תועלת פרטית - בידור, בילויים, היכריות, קניות ותחביבים - אלא מעורבות במידה רבה, ואף מעצבות, את המרחב הציבורי, המדינה ומערכות המשפט. הן מאפשרות לאזרחים לתרגל, ליישם ולהגשים מעורבות אזרחית ופעילות ציבורית, וכך להשפיע על דמותה של החברה שבה אנו חיים. הממצאים המרכזיים של הספר הם חד־משמעיים ומשכנעים: לאורך זמן יש לתקשורת החברתית ולפעילות ברשתות החברתיות השפעה מובהקת על העניין והבקיאות של אמצעי התקשורת וכלל הציבור בפרשה, ובסופו של דבר גם על עמדתם כלפיה.

חלקו הראשון של הספר, החשוב כשלעצמו, מספר בפירוט מרשים את השתלשלות המאורעות. לכאורה כולנו מכירים את הסיפור, אבל רק צלילה לפרטים, המתאפשרת בספר מקיף כמו זה שלפנינו, מעניקה היכרות מעמיקה עם שפע של מקורות ועם הכשלים שליוו את הפרשה מתחילתה. רק הפירוט המאפיין את הסיפור המדוקדק שלב־און מספר בחלק זה מביא להפנמה של האבסורד והניתוק הגלומים בהכרעה המקורית בפסק הדין המרשיע של זדורוב, שקבע שיש "מארג ראיות איכותי, צפוף וממשי" המעיד כי זדורוב הוא הרוצח מעל לכל ספק סביר (תפ"ח 502/07 מדינת ישראל נ' רומן זדורוב, 2010). דווקא לב־און, שאינו משפטן או עורך דין, הצליח להתבונן בדברים מנקודת מבט מחקרית וסוציולוגית של חוקר חברה ותקשורת, ולחשוף את ערוותה של המערכת המשפטית. בספר מודגש פעם אחר פעם הפער בין "האמת המשפטית" ל"אמת הציבורית", אשר מעורר שאלות מהותיות לגבי עצם קיומה של אמת עובדתית אחת ולגבי הקושי של השיטה המשפטית לחשוף אותה. ההבנה העולה מבין דפי הספר היא שהאמת המשפטית איננה אמת ממש, וכי נדרש מאמץ ציבורי

ואזרחי רב כדי לגבור על מערכת המשפט הלקויה והחולה ולאפשר לאמת הציבורית לתפוס את מקומה ולבוא לידי ביטוי בסופו של תהליך ארוך גם כאמת משפטית חדשה: זיכוי במשפט חוזר ברוב דעות.

הספר חושף באופן משכנע את הקרב, לא פחות, שניהלו מוסדות המדינה - המשטרה, הפרקליטות ובתי המשפט - נגד אותה פעילות ציבורית אזרחית שנבעה מנרטיב שונה, ואף הפוך, על זהותו של זדורוב, על השתלשלות המאורעות ביום הרצח, ועל החקירה, ההודאה והמשפט. מוסדות אלה ראו בפעילות האזרחית והציבורית מתקפה על המקצועיות והיושרה שלהם, וחששו שהיא תוביל לפגיעה באמון הציבור בהם - כפי שאכן קרה. הם החמיצו מתחילת הדרך את המוטיבציה החיובית שעמדה ביסוד הפעילות האזרחית והתקשורתית למען זדורוב: לא מאבק אישי או פוליטי, אלא אמונה שנעשה עוול ויש לצאת למאבק ציבורי למען האמת והצדק. אין ספק כי העוול הנורא של הרשעת אדם חף מפשע ברצח שלא ביצע, ושליחתו למאסר עולם, אמור לזעזע כל אדם הגון (סנג'רו, 2014).

על הקרב הסוער הזה כתבתי בעצמי לא אחת, ובמיוחד במאמר על עבירת הסוביודיצה, שנועדה למנוע השפעה של התקשורת על המשפט. במאמר "מי צריך סוביודיצה" (קרניאל, 2017, עמ' 617) הבאתי את הדברים הקשים שנאמרו על התקשורת בפסק הדין שהרשיע את זדורוב: "בתיק זה דומה כי נחצו כל הקווים, אין אנו מדברים בעבירה על ס' 71 לחוק בתי המשפט (עבירת הסוביודיצה - י.ק.) אלא בפרסומים אשר לא פעם היו מגמתיים ומשתלחים". אכן, בית המשפט ראה בפעילות האזרחית הציבורית למען חשיפת האמת בפרשה הסבוכה פעילות מגמתית, עוינת ומשתלחת. כאשר נדחתה הבקשה הראשונה לדין חוזר בהרשעה כתבה נשיאת בית המשפט העליון, השופטת מרים נאור: "היותה של סוגיה בעלת תהודה ציבורית או תקשורתית אינה בגדר עילה משפטית לקיום דיון נוסף" (דנ"פ 1329/16 רומן זדורוב נ' מדינת ישראל, 2016). אם כן, המערכת הפגינה התעלמות, ואף עוינות, כלפי כל ביקורת ציבורית על החלטותיה.

לב־און מראה בבהירות כיצד הדגש עבר עם השנים משאלת אשמתו של רומן זדורוב לשאלת תפקודם ואחריותם של הגופים המעורבים בפרשה: המשטרה, הפרקליטות ובתי המשפט. לדעת רבים, גופים אלה התנהלו בחוסר מקצועיות ורשלנות, או אף חמור מכך, באטימות או בזדון. למאבק למען צדק לזדורוב הצטרפו גורמים נוספים המותחים ביקורת על הגופים הללו, וניצלו את הזעם הציבורי בפרשה כדי לתקוף את המערכת כולה - ובמיוחד את פרקליטות המדינה, שהפכה למטרה פוליטית כאשר החליטה להעמיד לדין את ראש הממשלה בנימין נתניהו בעבירות שוחד, מרמה והפרת אמונים.

במשך רוב שנות הפרשה, המערכת המשפטית הגיבה בהתגוננות, ולעיתים אף במתקפה נגד הציבור, התבצרה בעמדת הצודק והקורבן ודחתה כל ניסיון מקצועי או אנושי להעלות שאלות ולמתוח עליה ביקורת עניינית. עמדה זו, שבאה לידי ביטוי גם בפסקי הדין המרשיעים וגם בעמדתה הנוקשה של הפרקליטות, קשורה ככל הנראה ישירות לאובדן אמון הציבור במערכות המשפט. אובדן אמון זה הוא שהביא עלינו, עם סיומה של פרשת זדורוב, את ההפיכה המשטרית, שניזונה בראש ובראשונה מזעם ציבורי כלפי מערכת המשפט, אשר נתפסת כמנותקת מהציבור, לא קשובה לרחשי ליבו, מתבצרת בעמדותיה ומגינה על אנשיה ועל החלטותיה בכל מחיר, גם במחיר האמת והצדק. ואכן, מרכיב מרכזי שעליו עומד לב־און הוא הפער בין האמת העובדתית לאמת הנרטיבית. כאשר העובדות לא ידועות עד תומן, לא ברורות, לא חד־משמעיות או שנויות במחלוקת, עיקר הכוח עובר לאמת הנרטיבית - סיפור המסגרת שדרכו אנו חווים ורואים את המציאות.

הספר מתאר גם מהלל את כוחם של אזרחים, הפעילים והציבור ואת יכולתם להתארגן, בין היתר באמצעות הרשתות החברתיות, לחשוף עוולות, לגלות פרטים חדשים, ליצור ידע מקצועי, לייצר תנועה, כיוון, סיפור ולחץ ציבורי שמשנים את המציאות. הניתוח המפורט והמשכנע מהווה הדגמה וניתוח מקרה מצוינים לכוחה של מחאה ציבורית חברתית, ולהשפעתה על מערכות המדינה הנוקשות והמאובנות. לב־און מיטיב לנתח את כוחה של הפעילות להשפיע על התקשורת, על הציבור ועל הממסד. מדובר בתהליך ארוך ומורכב שיש בו היזון הדדי, אשר מחבר ומשלב בין גורמים שונים, בעלי יכולות שונות ומוטיבציות מגוונות.

מחקרו המקיף של לב־און על כוחו של הציבור ועל כוחם של אזרחים הפועלים למען שינוי המציאות, נעשה רלוונטי שבעתיים בימים אלה, אם כי בכיוון ההפוך. על רקע הביקורת הגוברת כלפי מערכות אכיפת החוק, יצאה ממשלת ישראל הנבחרת למהלך של רפורמה משפטית, הנשען לכאורה על הביקורת הציבורית על בתי המשפט בכלל ובית המשפט העליון בפרט. אל מול הכוונה להחליש את כוחם ואת עצמאותם של בתי המשפט קם ציבור גדול של אזרחים, אנשי מקצוע ופעילים, ברשתות החברתיות ומחוצה להן, ופצח במחאה נרחבת נגד ההפיכה המשטרית - מחאה שהכוח המניע אותה הוא האמת הנרטיבית כי השלטון הנוכחי מאיים על עצם קיומה של הדמוקרטיה הישראלית, וכי הפגיעה בבתי המשפט תאיין את הפרדת הרשויות ותעניק כוח בלתי מוגבל לממשלה ולשלטון הנוכחי. אולם הממשלה דוחה נרטיב זה ונצמדת לנרטיב שלפיו מדובר ברפורמה מתבקשת, המיועדת לשפר את בתי המשפט ולחזק את הקשר שלהם עם הציבור. לפיכך, ספרו של לב־און הוא מדריך מרתק לא רק לפרשת זדורוב, שכנראה הסתיימה, אלא למתח הקיים בין מוסדות השלטון והמדינה - המבקשים

משילות, שליטה, יציבות, סדר וציות - לבין כוחם של אזרחים המאמינים באמת, נרטיבית שונה ופועלים במרחבים הציבוריים, אם ברשתות החברתיות ואם ברחובות, למען מה שהם תופסים כהוגן וצודק.

נושא מתבקש ומרתק נוסף העולה בספר הוא נושא השקרים והזיופים. הפרשה כללה לא מעט שמועות, זיופים והטעיות, והיא יכולה לשמש מקרה בוחן לאחד הנושאים הבוערים בעולם כיום - הפצת חדשות כזב ו"עובדות אלטרנטיביות", המאבק לחשיפת האמת אל מול כוחם של שקרים המופצים במהירות עצומה (Vosoughi, Roy & Aral, 2018), והדינמיקה הממאירה של הפצת תיאוריות קונספירציה, המשתלטות ביעילות על תודעתם של רבים. לב־און נוגע בנושא זה בקצרה, אולם הדיון אינו מוסט מפרשת זדורוב ומכוחן של הרשתות לא רק לתמוך בשקרים, אלא גם לחשוף את האמת.

גם היום, לאחר שניתן פסק הדין בדיון הנוסף (תפ"ח 502/07 מדינת ישראל נ' רומן זדורוב, 2023) ולאחר שסיימנו לקרוא את ספרו של לב־און, התעלומה לא נפתרה: מי רצח את תאיר ראה, ולמה? הלקח שעולה מהספר ומהפרשה כולה הוא כי למרות בתי המשפט ופסקי הדין הנחרצים, למרות רצוננו העז לדעת מה קרה ולחשוף את העובדות, לפעמים האמת נשארת חמקמקה וסמויה מעין. פרשת זדורוב מלמדת אותנו צניעות וענווה. בכך טמונה החשיבות של שיח חופשי ופתוח ושל ביקורת ציבורית - גם, ואולי בעיקר, כלפי המחזיקים בשלטון ובכוח משפטי.

הדברים שכתבתי בסיום מאמרי על עבירת הסובידיצה נכונים היום לא רק לביקורת על המשפט, אלא לכל ביקורת על הממסד והשלטון, וספרו של לב־און מחזק אותם ומבסס אותם בדוגמה מצמררת מהמציאות:

אמון הציבור בבתי המשפט לא ייבנה מאיסורי פרסום ומצנזורה של ביקורת על הנעשה במגדל השן, אלא משקיפות של בתי המשפט וממעורבותו של הציבור בנעשה בהם, לצד החלטות ראויות ומקצועיות של מוסדות החקירה התביעה והשפיטה, ועמידתם של מוסדות אלה בביקורת הציבורית לאורך זמן (קרניאל, 2017, עמ' 640).

על הדברים האלה אני חותם גם היום, וביתר שאת. טוב יעשה כל גוף ממסדי או שלטוני אם יטה אוזן להלכי הרוח של הציבור. לאמת הציבורית ולנרטיב הציבורי יש מקום חשוב לצד האמת המשפטית והאמת השלטונית. יש להודות לאזי לב־און על המפעל המחקרי המרשים שערך במשך שנים רבות, ועל פרסום הדברים בספרו המקיף, שראוי כי יקרא כל מי שמתעניין בחברה הישראלית ובעתידה.

רשימת המקורות

- קרניאל, י' (2017). מי צריך סוביודיזה? בתוך א' בנדור, ח' גנאים וא' סבן (עורכים), **ספר מרדכי (מוטה) קרמניצר** (עמ' 617-640). נבו.
- קרניאל, י' ולביא-דינור, ע' (2022). **משבר אמון: השתקפותו בתקשורת ובפוליטיקה**. רסלינג.
- סנג'רו ב' (2014). **הרשעת חפים מפשע בישראל ובעולם: גורמים ופתרונות**. רסלינג.
- תפ"ח (מחוזי נצ') 502/07 מדינת ישראל נ' רומן זדורוב (נבו 14.9.2010).
- דנ"פ 1329/16 רומן זדורוב נ' מדינת ישראל (נבו 5.7.2016).
- תפ"ח (מחוזי נצ') 502/07 מדינת ישראל נ' רומן זדורוב (נבו 31.3.2023).
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*. <https://doi.org/aap9559>